मानसरोवर यात्रामा हुम्लाको परम्परा र चीनको सीमा नीति

नरजन तामाङ
फेलो, सेन्टर फर सोसल इनोभेसन एण्ड फोरेन पोलिसी (सेसिफ)

हुम्ला

भदौ २०८३ - हुम्लाका बाडपाल देवताको पुजारी तुलसिहं रावत गएको महिना भिसा लगाएर मानसरोवर–कैलाश यात्रामा निस्किए । ७३ वर्षीय पुजारी रावतका लागि मानसरोवर पुग्न भिसा लगाएको पहिलो अनुभव थियो । अघि नागरिकता देखाएर नेपाल र चीनको सीमानाका हिल्सा पार गरेर ताक्लाकोट हुँदै निर्धक्कसँग कैलाश मानसरोवर यात्रामा जान सकिने भएपनि केही वर्ष यता चीनले हुम्लाको बासिन्दाका लागि ताक्लाकोट पुग्न अनिवार्य परिचयपत्रको नीति लागु ग¥यो ।

घर–समाजमा अशुद्ध भए कैलाश मानसरोवर जाने धार्मिक वाध्यता पुरा गर्न उनलाई त्यहाँ जानु थियो । चीनले हुम्लाबासीका लागि ताक्लाकोट सम्म जानका लागि अनुमति पत्रको व्यवस्था गरेपनि तीस किलोमिटर भन्दा पर जान नमिल्ने भएकाले मानसरोवर जान सम्भव थिएन ।

सीमा क्षेत्रमा चिनियाँले कडाई गरेका कारण हिमाली क्षेत्रका बासिन्दाको धार्मिक अधिकार संकुचित हुदै आएको छ । “काठमाडौं बाट भिसा लगाएर मानसरोवर कैलाश दर्शन गर्ने वातावरण सिर्जना भयो,” उनले भने, “९० हजार भिसा लगाउन खर्च लाग्यो र २० दिनमा भिसा हातमा आयो ।”

> **विगत तीन दशक देखि चीनले अनिवार्य अनुमति पत्र लिएर ३० किलोमिटर टाढाको ताक्लाकोटसम्म मात्र जान सक्ने प्रावधान ल्याएर रोकेको पुजारी तुल्सिङ धामीले बताए । निरन्तर अवरोध भए पछि यस वर्ष पुजारी भिसा लगाएर पहिलो पटक मानसरोवर गएका हुन् ।**

यस अघि उनी नागरिकता देखाएर निर्वाध तिब्बत जान सक्थे । विगत तीन दशक देखि चीनले अनिवार्य अनुमति पत्र लिएर ३० किलोमिटर टाढाको ताक्लाकोटसम्म मात्र जान सक्ने प्रावधान ल्याएर रोकेको पुजारी तुल्सिङ धामीले बताए । निरन्तर अवरोध भए पछि यस वर्ष पुजारी भिसा लगाएर पहिलो पटक मानसरोवर गएका हुन् ।

तुल्सिङ सँगै बाडपाल देवताका धामी सुरेन्द्र रावत मानसरोवर पुगेका थिए । ३५ वर्षीय धामीले पहिले देखि नै बाडपालको माडुमा रातभर जाग्राम बसेर गाउँलेले बाजागाजा सहित बिदाई गरेर मानसरोवर पुग्ने चलन भएको बताए ।

तर चिनियाँ अध्यागमनको कडाईले मानसरोवर जाने बाटो असहज भएपनि उनीहरु हिल्सा नजिकैको नौमुले खोलामा नुहाएर फर्किने गरेका थिए । कोही भने लिमी लाप्चासम्म पुगेर टाढैबाट कैलाश मानसरोवरको दर्शन गरेर फर्किन्छन् ।

यस वर्ष तिब्बति पात्रो अनुसार घोडा वर्ष परेकाले उच्च हिमाली समुदायमा बसोबास गर्ने नेपालीहरुले पनि पहिलो पटक भिसा लगाएर मानसरोवर गएका हुन् ।

“सुरुमा नागरिकता देखाएर जान पाइन्थ्यो । कोभिड भन्दा अगाडि पास लिएर काम हुन्थ्यो,” धामी रावतले भने ।

स्थानीय वडाध्यक्ष टेक बहादुर रावतले काठमाण्डौ पुगेर भिसा

लगाउन मात्रै एक लाख खर्च भएको बताए । "सात दिनको प्याकेजमा गए । डकुमेन्ट लिएर भिसा लगाएर हिल्साबाट ताक्लाकोट हुँदै मानसरोवर पुगेँ," उनले भने, "साउने पुर्णिमा अघि फर्किए ।"

धेरै वर्ष पछि हुम्लाका धामीझाँक्री चीनको स्वशासित क्षेत्र मानसरोवरको यात्रामा निस्किएका हुन् । देवीदेवतासँग जोडिएका धार्मिक तथा साँस्कृतिक परम्परा अनुसार मानसरोवरको जल ल्याउन धामीझाँक्री मानसरोवर गएका हुन् ।

यसअघि हरेक वर्षजसो मानसरोवरको जल ल्याउन र दर्शनको लागि त्यहाँ जाने गरेको भएपनि चिनियाँ पक्षको कडाईका कारण धामी र तीर्थयात्रीहरु त्यहाँ पुग्न सकेका थिएनन् । जसले गर्दा उनीहरु त्यहाँ पुग्न वर्षौ कुर्नु परेको हो ।

यसअघि हरेक वर्षजसो मानसरोवरको जल ल्याउन र दर्शनको लागि त्यहाँ जाने गरेको भएपनि चिनियाँ पक्षको कडाईका कारण धामी र तीर्थयात्रीहरु त्यहाँ पुग्न सकेका थिएनन् । जसले गर्दा उनीहरु त्यहाँ पुग्न वर्षौ कुर्नु परेको हो ।

हुम्लामा मानिने देवतामध्ये बाडपाल देवताका धामीझाँक्रीलाई

मानसरोवर ताल नजिकै नुहाउन जादै गरेका धामीझाँक्रीहरू। तस्बिर: नरजन तामाङ

यसपटक चीनको प्रवेशाज्ञा लिएर मानसरोवर–कैलाश दर्शन तथा पूजाआजाका लागि लगिएको स्थानीयले बताए । देवता मान्ने दुई घरधुरीको व्यवस्थापनमा धामीझाँक्रीलाई धार्मिक यात्रामा लगिएको हुम्लाको सिमकोट गाउँपालिका वडा नं. ५ का वडाअध्यक्ष टेकबहादुर रावतले जानकारी दिए ।

धार्मिक मान्यता अनुसार नयाँ धामी बनेपछि एकपटक मानसरोवर पुगेर स्नान गर्ने, कैलाशको दर्शन तथा परिक्रमा गर्ने परम्परा रहेको छ । मानसरोवरमा स्नान गरेपछि धामी शुद्ध हुने र देवताको धार्मिक कर्मका लागि योग्य हुने विश्वास रहँदै आएको रावतले बताए ।

वर्षौ पछि फर्किएको उत्साह

हुम्लावासीले विगतमा हिल्सा नाकाबाट चीन प्रवेशका लागि प्राप्त गर्ने सीमा–पासकै आधारमा ताक्लाकोट हुँदै मानसरोवर–कैलाशसम्म पुग्ने गरेका थिए । तर ०७० सालपछि चीनले सीमा–पासका आधारमा मानसरोवर–कैलाशसम्मको यात्रामा कडाई गर्‍यो ।

हिल्सा नाकाबाट स्थानीयका लागि जारी हुने सीमा–पासले सीमावर्ती चिनियाँ क्षेत्रमा आवतजावतको सुविधा दिए पनि मानसरोवरसम्म पुग्न थप अनुमति आवश्यक पर्ने व्यवस्था रहेको सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकारी चन्द्र वीर शाहीले बताए ।

शाहीका अनुसार हिल्साबाट करिब ३० किलोमिटरको दुरीमा पर्ने ताक्लाकोटबाट मानसरोवर पुग्न थप ८० किलोमिटर यात्रा गर्नुपर्ने भएकाले पनि जिल्ला प्रशासन कार्यालयले दिएको सिमापास काम नलाग्ने बताए । जिल्ला प्रशासनले जारी गरेको पासको आधारमा चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बतको ३० किलोमिटर आसपासको क्षेत्रसम्म मात्र पुग्न पाइन्छ । धार्मिक आस्था जोडिएको कैलाश र मानसरोवरको यात्रामा जान नपाएपनि लाप्चाबाटै दर्शन गर्नेहरुको तथ्यांङ्क जिल्ला प्रशासन कार्यालयको अभिलेखमा उल्लेख छैन ।

हुम्लाले दिने सिमा पासले कैलाश–मानसरोवर दर्शन गर्न नपाउने भएकै कारण हुम्लाका स्थानीयको परम्परागत धार्मिक यात्रा प्रभावित हुँदै आएको थियो ।

कोरोना महामारीका कारण हिल्सा नाकाबाट कैलाश–मानसरोवर यात्रा लामो समय प्रभावित बनेको भए पनि पछिल्ला वर्षमा हिल्सा नाका हुँदै तीर्थयात्रा पुनः सञ्चालनमा आएको छ ।

२०८३ सालमा हिल्सा हुँदै कैलाश–मानसरोवर जाने भारतीय तीर्थयात्रीको संख्या उल्लेख्य रूपमा बढेको छ ।

तर पर्यटक तथा संगठित तीर्थयात्रीका लागि यात्रा खुल्नु र हुम्लाका स्थानीयले परम्परागत सीमा–पासकै आधारमा मानसरोवरसम्म जान पाउनु भने फरक विषय बनेको छ ।

धार्मिक यात्राका लागि भिसा

यसपटक बाडपाल देवताका धामीझाँक्रीलाई भने विशेष प्रक्रियाबाट भिसा लगाएर मानसरोवर–कैलाश पुर्याइएको हो । यससँगै तेह्र वर्षपछि हुम्लाका धामीझाँक्रीले पुनः मानसरोवरको जल तथा कैलाश दर्शन गर्ने अवसर पाएका छन् ।

स्थानीयका अनुसार विगतमा सीमा–पासकै आधारमा तुलनात्मक रूपमा सहज र कम खर्चमा धार्मिक यात्रा गर्न सकिने भए पनि अहिले भिसा र अन्य प्रक्रियाबाट जानुपर्ने भएपछि धामीझाँक्रीको धार्मिक यात्रा थप खर्चिलो बनेको छ ।

धामीझाँक्रीलाई मानसरोवरसम्म पुर्याउन यातायात, अनुमति, बसोबास तथा अन्य व्यवस्थापनमा खर्च बढेको छ ।

उनीहरुलाई भिसा देखी आउने र जान खर्च प्रतिव्यक्ति एक लाख रुपैया लागेको र उक्त खर्च ती देवता मान्ने घरधुरीहरुले उठाएर व्यवस्थापन गरीएको छ ।

यता अध्यागमन कार्यालय हिल्सकाबाट धार्मीक पर्यटकका रुपमा कैलाश–मानसरोवर जम्मा १ सय १४ जना गएको कार्यालयमा कार्यरत पेमा लामाले बताए । अन्य नागरिकहरु कोही बिदेशी नागरीकहरुको गाइडका रुपमा गएपनि हुम्ला, मुगु र सुर्खेत लगायतका जिल्लाबाट धार्मिक पर्यटकका रुपमा गएका नेपालीहरू ५९ पुरुष र ५५ महिला गरी १ सय १४ जना मात्र गएको बताए ।

“हुम्लाका मात्रै ५ वटा समुह गएका छन् । कहाँका को र के का धामीझाक्री हुँन् भन्ने आफुलाई थाहा नभएको तर २ समुह क्षेत्री जातीका र ३ समुह लामा जातीका गरी ५ समूह मानसरोवर कैलाशको दर्शन गर्न गएका छन् ।” लामाले बताए । भिसामा नाम र पासर्पोट नम्बर मात्र हुने भएकाले आफुलाई सबै कुरा थाहा नभएको लामाले बताए ।

जनैपूर्णिमाको पूजासँग जोडिएको धार्मिक परम्परा

सिमकोट गाउँपालिकामा जनैपूर्णिमा विशेष धार्मिक महत्वका साथ मनाउने परम्परा छ । यही धार्मिक परम्परासँग जोडिएका धामीझाँक्री मध्ये मष्टो, बाडपाल, सार्की र सुकिलोहंस देवताका धामीझाँक्रीहरु यसपटक मानसरोवर–कैलाश पुगेका हुन् ।

धामीझाँक्री भदौ १० गते सिमकोट फर्किने तयारी रहेको स्थानीय टेकबहादुर रावतले बताए । भदौ ११ गते चतुर्दशी र भदौ १२ गते जनैपूर्णिमा पर्ने भएकाले त्यसअघि धामीझाँक्री फर्किएर सम्बन्धित धार्मिक तथा पूजाआजा कार्यक्रममा सहभागी हुने बताए।

जिल्लाको तल्लो क्षेत्रबाट शुन्य

भौगोलक रुपमा ठूलो जिल्ला हुम्लाको तल्लो क्षेत्रका धामीझाक्रीहरु मानसरवर जान पाएका छैनन् । पहिले करिब १५ दिनको समय लिएर हिडेरै जाने र आउने गरेको भएपनि पछिल्लो समय सीमापास आवश्यक पर्ने भएपछि जान नपाएको अदानचुली गाउँपालिका वडा नम्बर १ मा मान्ने काले देबताका धामी रुपचन्द्र थापाको भनाई छ ।

उनका अनुसार पहिले आफु त्यहाँ जाँदा सजिलै थियो तर अहिले त्यत्रो खर्च गरेर पासर्पोट बनाउन, माथि गएर आउन खर्च नै जुटाउन नसकिने भएपछि कोही कसैले पनि जाने प्रयास नगरेको बताए ।

मानसरोवर कैलाश दर्शन गर्न पुगेका सिमकोट गाउँपालिका-५ का बाडपाल देवताको धामी सुरेन्द्र रावत। तस्बिर: नरजन तामाङ

हुम्लाका लागि मानसरोवर–कैलाश केवल पर्यटकीय गन्तव्य मात्र नभई स्थानीय देवता, धामीझाँक्री र धार्मिक संस्कारसँग जोडिएको आस्थाको केन्द्र समेत हो । त्यसैले स्थानीयको माग सामान्य पर्यटकसरह मानसरोवर भ्रमण गर्न पाउने मात्र नभई पुर्खौं देखि चलिआएको धार्मिक परम्परा कायम राख्न धामीझाँक्रीलाई सहज र व्यवस्थित रूपमा मानसरोवरसम्म पुग्ने विशेष व्यवस्था हुनुपर्ने रहेको छ ।

हुम्लाका लागि मानसरोवर–कैलाश केवल पर्यटकीय गन्तव्य मात्र नभई स्थानीय देवता, धामीझाँक्री र धार्मिक संस्कारसँग जोडिएको आस्थाको केन्द्र समेत हो । त्यसैले स्थानीयको माग सामान्य पर्यटकसरह मानसरोवर भ्रमण गर्न पाउने मात्र नभई पुर्खौं देखि चलिआएको धार्मिक परम्परा कायम राख्न धामीझाँक्रीलाई सहज र व्यवस्थित रूपमा मानसरोवरसम्म पुग्ने विशेष व्यवस्था हुनुपर्ने रहेको छ । यसपटक भिसामार्फत बाडपाल देवताका धामीझाँक्रीलाई मानसरोवर–कैलाश पुर्याइए पनि आगामी दिनमा हुम्लाका अन्य देवताका धामीझाँक्री तथा धार्मिक समुदायका लागि कस्तो व्यवस्था हुन्छ भन्ने प्रश्न भने कायमै छ ।

हिल्सा नाका अहिले कैलाश–मानसरोवर यात्राको महत्वपूर्ण प्रवेशमार्गका रूपमा पुनः सक्रिय भएको छ ।

२०८३ को यात्रायाममा भारतीय तीर्थयात्रीको आवागमन समेत बढेको तथ्यले नाका धार्मिक पर्यटनका लागि खुला रहेको देखाउँछ । तर हुम्लाका स्थानीयको परम्परागत धार्मिक यात्राका लागि सीमा–पासबाट मानसरोवरसम्म पुग्ने पुरानो व्यवस्था पुनः सहज बनाउने कि विशेष धार्मिक अनुमति र भिसाको छुट्टै व्यवस्था गर्ने भन्ने विषय अब स्थानीय तहदेखि जिल्ला प्रशासन, परराष्ट्र मन्त्रालय र चीनसँगको द्विपक्षीय समन्वयसम्म पुग्नुपर्ने देखिन्छ ।

धेरै वर्षपछि बाँडपाल देवताका धामीझाँक्रीको मानसरोवर–कैलाश यात्रा पुनः सुरु हुनु हुम्लाको धार्मिक तथा सांस्कृतिक परम्पराका लागि महत्वपूर्ण घटना भएको छ । तर यसले स्थानीयको धार्मिक अधिकार, सीमा व्यवस्थापन र साँस्कृतिक परम्पराको संरक्षणबीच सन्तुलन कसरी कायम गर्ने भन्ने बहसलाई समेत पुनः सतहमा ल्याएको छ ।